

Magyarország felelőssége a háborúért és Apponyi akciója

Írta: Horváth Jenő

I.

A párisi békeszerződések azon indokolása, hogy azoknak végzései a legyőzött államokat az utóbbiaknak a háború bűnös felidőzésében való felelőssége következtében sújtják, valamennyi legyőzött államra nézve kötelezővé tette azt, hogy önmagát szigorú vizsgálatnak alávetve, a háború okainak és előzményeinek kutatásában elmélyedjék.

Ha ez az indokolás a párisi békeszerződésekből hiányoznék, úgy minden oldalon csupán akadémikus vitakozásról lehetne szó, és a történetíróra bízhatnák az, hogy a világháború történelmi anyagát alkotó beláthatlan tömegnek vonatkozó részleteit felderítse, a maga nyugodt módszereivel csoportokba ossza és elrendezze.

A tudomány statikai munkáját azonban a politika dinamikus munkájává alakították át azok a körülmények, *a)* hogy a győztes államok a háború felidőzésének kérdését az általok diktált békeszerződések indokolásává tették és ez által statikai jellegéből kiemelve dinamikai, tudományos kérdés helyett politikai kérdéssé avatták; *b)* hogy a győztes hatalmak a békeszerződések megkötésekor erre a vádra támaszkodva mondtak ítéletet ellenfeleik fölött; *c)* hogy a tudományos megállapítások bevárása előtt egyoldalúlag hozott döntést ultimátumaiknak elfogadtatására és azoknak békeszerződés formájába kényszerítésére használták fel; *d)* hogy a békeszerződéseket ezen egyoldalú alapra építve morális kötelességükké tették ellenségeiknek, *e)* hogy azok a háború bűnös felidőzésének vádjától szabadulni

törekedjenek, *f)* hogy e szabadulástól egyben a békeszerződéseknek megváltoztatását reméljék.

Mi a békeszerződésben lefektetett felhívásnak kötelességszerűen eleget téve, magunk részéről a világ pártatlan ítélete alá bocsátjuk azon dinamikai ellenérveket, melyekkel a békeszerződés alapját alkotó vádakra felelni tartozunk, hogy egyrészt lefegyverezzük azt a feltevést, hogy a békeszerződésektől eszközölt csonkításokat tekintve Magyarország a háború bűnös felidézéseért a legnagyobb felelősséggel tartozik, másrészt pedig, hogy a vádak tarthatatlanságát bebizonyítva, egyben azt is megmutassuk, hogy az alapul választott vádak a békeszerződés terhének morális fenntartására elégtelenek.

II.

Az első vád az, hogy a magyar kormány elnyomta Magyarország nem-magyar népelemeit. Közismert vád ez, melynek apostolai számosak és szenvedélyesek voltak a múltban, cikkeik és pamiltjeik élesek és elkeseredettek talán a jelenben is, Mi ezt készséggel megengedjük, de nyíltan feltesszük a kérdést, hogy nem voltak-e támadásaik általános jellegűek és konkrét megállapításokat a legtöbbször nélkülözök, és nem voltak-e titkos rugóik sok esetben emberi gyöngeségek vagy apró előnyökkel kecsesgetők.

A tudomány megállapította, hogy a magyar nemzet a XV. század végén a Hunyadiak korában oly virágzó erőben volt, hogy a természetes szaporodás által a XX. század elején legalább 30 milliónak kellett lennie. Oly szám, melyre gondolva, ma nem az elmaradt dicsőség, hanem a fájdalom markol a magyar szívekbe és akaratlanul az emlékezés lángjait gyújtja meg azon meg nem született húsz millió magyarért, kiknek meddő apái a nyugati civilizációt védve hullottak el a Kárpátoktól övezett ősi haza területén.

A magyarság pusztulását idegenek betelepítése kísérte nyomon.

Első királyunk személyéhez fűződik a hagyomány, hogy az idegeneknek széleskörű jogokat adott és Szent István bölcsességére szoktunk hivatkozni akkor, midőn a többnyelvűséget az ország előnyére írjuk.

A történelmileg legidősebb német telepek kiváltságairól szólva, elég rámutatnunk virágzó városainkra és az erdélyi szász; nemzetre, mely az 1224-díki Andreanum alapján széleskörű autonómiát élvezett, melyet a világháború befejezéséig tiszteletben tartottunk és azt a letelepült idegenajkú lakosság javára megtartatni törekedtünk. Mi soha sem mondtuk azt, amit ma mindenütt hallani lehet, hogy a nemzetiségek jogai állami szuverenitásunkba ütköznek; mi soha sem tiltottuk el nekik anyanyelvük szabad használatát; mi soha sem vontuk el tőlük a németországi sajtó termékeit sem, holott az erdélyi szászok Németországtól évszázadokkal előbb elszakadtak és annak ellenére, hogy a németektől nem egyszer féltettük politikai függetlenségünket,

Mi még tovább megyünk, a midőn megállapítjuk, hogy az erdélyi szász városok e kiváltságok birtokában magyar települöket nem szívesen bocsátottak magok közé, magyar polgáraiktól pedig a magyaroktól nyújtandó jogsegélyt is megtagadták és abban beavatkozást láttak;¹ és ha megállapítjuk azt, hogy ez ellen a különös eljárás ellen az államhatalom fellépésének nyomait nem találjuk meg, úgy ez nyilvánvalóan a kiváltságoknak tiszteletben tartását jelentette.

Amíg a nyugati műveltség, amelyhez a magyar állam alapítása óta tartozott, és annak integráns részét alkotta, a németiségen keresztül szűrődött át hozzánk és ennél fogva védekezésünkben is, egybeolvadt szemeink előtt az, amit szerettünk, azzal, amitől óvakodnunk kellett, addig szerb és román nemzetiségeink kelet felől jöttek és olyan kultúrközösséghez tartoztak, mely tőlünk mindenkor idegen volt.

Sokszor halljuk emlegetni az elméletet, hogy a mai románok a régi rómaiak utódai voltak, de semmi nyoma nincsen annak, hogy a magyar honfoglalást (Kr. u. 895.) követő három évszázad alatt ezen a területen románok éltek.

Ha itt éltek volna, úgy nem kísérhetnének nyomon lassú vándorlásukat az albán partoktól Macedóniába, Macedóniából

¹ „liceat Hungaricis procuratoribus in civitates et oppida Saxonicalia ingredi, et pro Hungaris eorumque jobbagionibus Hungarico idioma te causas agere, sed repelluntur a dominis Saxonibus, privilegia sua illis obiicientibus. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XIX. kötet. Budapest, 1889. 298. 1.)

Bulgáriába és Bulgáriából a Dunán keresztül a Kárpátok felé, hogy a XIII. század második évtizedében végre Magyarországbán tűnjenek fel.²

Ha itt éltek volna és a mai román nemzet valóban magyar földön alakult volna meg, úgy nem lett volna szükségük arra, hogy egyházi nyelvük az ószláv és a görög nyelv legyen; akkor nem lett volna szükségük arra, hogy a magyar kormány a románokat szláv és görög papjaik ellen védelmébe vegye és rendeletben írja elő, hogy a román papoknak a nép nyelvén kell prédikálniuk, és hogy román iskolák állíttassanak, melyekben az oktatás szláv és görög helyett románul történjék.³

Ha itt éltek és itt a régi római kultúrát képviselték volna, úgy nem idézett volna elő oly nagy szakadást Magyarország és az aldunai fejedelemségek között az, hogy az erdélyi románok a római latin egyházhoz csatlakoztak (1700) és hogy a latin kultúra átvétele áthághatlan gátat jelentett, melyen keresztül csak a latin vagy a szláv-görög kultúrák teljes elvetésével lehetett a régi egységet helyreállítani. Ezért tisztelik Major Péterben a román nemzeti gondolat megalapítóját, mert annak a latin egyházi hatás nyomán megírt munkája visszavezette őket latin őseikhez. Csupán azt feledték el, hogy a latin eredetből a magyarországi román *incolatus* még egyáltalában nem következik és hogy a kettő két egymástól teljesen különböző dolog.

Mi elismerjük azt, hogy Major Péter dákoromán elmélete, mely 1812-ben kiadott munkájában napvilágot látott,⁴ a románok történetében korszakalkotó volt, de hozzátesszük, hogy Major Péter magyar tisztviselő volt és állását munkája megírása után is zavartalanul megtartotta, magyar állami tisztviselő ajándékozván meg tehát a románokat azzal a munkával, mely a romá-

² V. ö. ide vonatkozólag az *Encyclopaedia Britannica* pártatlan cikkét: *Vlachs. Encyclopaedia Britannica. XI. kidás. XXVIII. kötet. Cambridge 1911. 166—168. 1.*

³ 1686. áprilisi fejedelmi rendelet: „I. §. vernacula praedicabit, XVI. §. scholae ubi fieri potest inter Valacho erigantur, in quibus primum lectionem et scriptionem linguam ac Uteris Valachicis iuniores strenuo doceantur.” (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XVIII. kötet. Budapest 1895. 487—488. 1.)

⁴ Major Péter, a budapesti királyi magyar tudományegyetemi nyomda román korrektora (1809—1821): *Istoria pentru inceputulu Romaniloru in Dacia. Buda 1812.*

niai (aldunai) nemzeti megújodás vezérének, Radulescu Heliadének szavai szerint Mózes vesszejeként választotta el a világhosságot a sötétségtől. Mi azt is hozzátesszük, hogy ebben az időben a romániai előkelő románok görögül beszéltek; az 1821-diki felkelés leverése után Magyarországra menekült román bojárok között egyedül Golescu Konstantin beszélt románul 'és így lett ő az utókor szemében „az első modern román ember”.⁵ Golescu maga is Budán, a magyar egyetemi nyomda útján adta ki vándorlásairól írt feljegyzéseit.⁶ Magyar földről költözött Bukarestbe Románia első nemzeti szabású iskolamestere, Lázár György is, ki a bukaresti Szent Száva-kollégiumban román nyelven kezdte tanítani a fiatalságot Radulescu Heliadének magyar földön megjelent román nyelvtanából.⁷

Ezzel világosan megmutattuk a magyar-román viszony barátságos jellegét és talán elég hozzátennünk azt, hogy elnyomásról alig lehetett szó abban az államban, hol a dél felől beszűrődő románság a XIII. század második évtizede óta harmadfél millió főre szaporodott; hol magyar védelem alatt vetette le a szláv-görög elnyomás jellegét és öltött nemzeti jelleget; hol nemzeti megújodását a magyar kormány védelme alatt tette meg és a honnan zavartalanul vitte a megújodás világító és melengető lángját a havasokon túl idegen hatás béklyóiban élő balkáni románság közé.

Hasonló volt az eset a szerbekkel is, kik a török elől menekülve jöttek. Magyarországra, hol kezdetben — a középkorban — annál kevésbé volt szerb lakosság, mert ilyen akkor még a későbbi Szerbiában is alig volt. Szerbia és Bosznia ugyanis a középkor első felében lakatlan erdőségek voltak, hol csak a török terjeszkedés nyomán, mely a déli szerbeket is észak felé szorította, indult meg a bevándorlás és letelepedés,

A szerbek magyarországi birtokaikat a török üldözés ellen felajánlott magyar vendégszeretetnek köszönhették, századokon át együtt küzdvén velők a bizánci és török császárok ellen; a török hódoltság idején az elmenekült magyar lakosság falvait

⁵ *P. Eliade: La Roumaine XIX-me siècle. I, kötet. Paris 1914. 173. 1.*

⁶ *Golescu Konstantin: Insemnare a calatoriei mele Const. Radovici din Golescu facuta in anul 1824., 1825., 1826. Buda 1826.*

⁷ *Radulescu Heliade: Grammaire roumain. Szeben 1828.*

a kipusztult vagy elmenekült magyar lakosság földjeit és falvait is szerbek vették birtokba és Délmagyarország vármegyéi ekkor szerezték szerb-román többségüket. Így találjuk azokat a meglepő adatokat, melyeket a XVI. század török és a XVIII. század osztrák összeírásai nyújtanak és amelyek szerint pontosan meg tudjuk állapítani, hogy az 1557—58. török defterdár szerint az egyes falvaknak számszerint felsorolt házaiban még magyarok, az 1717-diki népszámlálás szerint pedig ugyanazokban a házakban szerbek és románok laktak.⁸ A tiszta magyar Temesvárott pl. 1717-ben már mindössze csak 3 magyar lélek élt, ellenben 1608 óta szerb püspökség székhelye volt. A szerbek tehát a török hódítók védelme alatt is szabadon terjeszkedtek, és hogy ez a terjeszkedés milyen hatalmas volt, azt világosan látjuk az 1717-diki népszámlálás adataiból, melyek szerint 663 régi magyar falu közül már egy sem volt magyar.⁹

Ez volt a helyzet, mikor 1690-ben a menekülő ipeki szerb patriarcha bebocsátást kért és ezzel Délmagyarország lakossága szerb többséget kapott.

A történelem legfényesebb lapjain szerbek és magyarok vállalva küzdöttek a török ellen és a két nép között ellentétek és elhidegülések nem voltak tapasztalhatók; megtelepedésük is a szerb-magyar barátság jegyében történt. Mi több, a szerb irodalmi megújulás is Magyarországból indult ki, magyarországi szerbek alapítván meg Budán 1825-ben, az első szerb folyóiratot, és röviddel azután, 1836-ban az első szerb irodalmi egyesületet. A *Srpski Ljetopis*, később ezen egyesület hivatalos lapjaként *Ljetopis Matice Srpske* cím alatt a világháború kitöréséig több száz kötetel ajándékozta meg a szerb irodalmat, magyar területen.

E szerint a világháború okát is aligha kereshetjük szerb-magyar ellentétben, mert ily közvetlen ellentét a történelem folyamán sohasem létezett és ki sem mutatható; a XIX. Század

⁸ Az adatokat részletesen is felsoroltam a bánáti kérdésről írt angol tanulmányomban: *The Banate. A forgotten Chapter of Hungarian History* by Professor Eugene Horváth Phil. D. *The Anglo-Hungarian Review*. III. kötet.. London 1923. 30—52. 1.

⁹ *Szentlárany Jenő*: Száz év Délmagyarország életéből. I. kötet.. 1779—88. Budapest 1879. 20—27. 1.

közepe óta észlelt ellentét sem volt közvetlen és eredete is másutt volt keresendő.

Amint hogy Magyarország nem-magyar nemzetiségeinek elnyomása sem képezte okát a világháborúnak.

III.

A világháború eredetét nem kereshetjük tehát a magyarországi nemzetiségek elnyomásában; ily vád csupán a magyar-ellenes propaganda-irodalomban nyert kiszínezést.

Nekünk jelentékenyen ki kell tágítanunk a látókört, ha mélyére akarunk hatolni a kérdésnek, melyből a világháború gyökerei fakadtak, mert az elmondottak után tehetetlenül állunk szemben a szőnyegen fekvő problémákkal.

Nekünk egy pillanatra vissza kell térnünk az 1648-díki westpháliai szerződéshez, mellyel a francia diplomácia Németország császárainak hatalmát kelet felé toltta el és melynek eredményeként a Habsburgokkal együtt nekünk is kelet felé kell indulnunk, hol a XVII. század közepe óta egy Magyarországot közvetlenül érdeklő új birodalom körvonalait látjuk kialakulóban.

A westpháliai békeszerződésről ma is kevesen tudják azt, hogy Elsászt francia érdekkörbe toltta át és hogy a kelet felé eltaszított császár szuverenitását jelentékenyen megcsorbítania sikerült azzal, hogy a német fejedelmeknek burkoltan szuverén jogokat biztosított, császár jelöltekké tette vagy francia szövetségbe vonta őket.

Nekünk egy pillanatra meg kell lebbentenünk a fátyolt a westpháliai békét követő 1681-diki francia-török támadás előtt is, melyben a Habsburgok két front közül a keletit tartották fontosabbnak és az elveszett Elsászt feláldozva habozás nélkül megindultak Buda felé.

Nekünk észre kell vennünk azt, hogy Lotharingia elűzött hercege, Károly fejedelem császári szolgálatba lépve Lotharingia visszaszerzése helyett szintén Magyarország felszabadításáért harcolt”, a Habsburgokra nézve tehát a felszabadítandó Magyarország képezett kárpótlást a rajnántúli területekért; az a Magyarország, hová szavojai Jenő herceg akkor a Habsburg-hatalom súlypontját áthelyezni javasolta.

Nekünk tisztában kell lennünk azzal, hogy ez az új Habsburg birodalom, a későbbi Ausztria-Magyarország tehát Magyarország felszabadulásával alakult meg, bár a bécsi kormány Magyarországot fegyverrel hódított tartománynak tekintette és ügyeinek intézését az osztrák udvari haditanácsra bízta,¹⁰ holott Magyarország visszahódításában a magyaroknak jelentékeny részök volt.¹¹ A bécsi kormány felfogását a visszahódítás emlékére vert érem feliratai mutatták meg; az egyik oldalon a *reunio iustissima* szavak állottak, a másikon pedig *Vermehr des Reiches*.

A Habsburg birtokok e szerint nyugaton sorvadásnak indultak és keleten tágultak, hol a XVII. század utolsó éveiben már egy úji birodalom áll előttünk, melyben azonban Magyarország nem az a Magyarország többé, mely a török uralom előtt a magyar faj abszolút majoritásával rendelkezett, hanem egy új Magyarország, melyben a magyarság a 150 éves török uralom eredményeként erős kisebbségbe került.

Ez a kisebbség is hű maradt azonban a múlt hagyományaihoz és azok alapján kötötte meg a megegyezést, mely 1715-diki törvényeinkben az első osztrák-magyar kiegyezésként maradt az utókorra, és melyben a magyar állam nemzeti jellege és alkotmányos szabadságai formailag kellő biztosítást nyertek.

Ennek a nemzeti jellegnek az ellensúlyozása és az újrábredő Magyarországnak az osztrák birodalomba való beolvasztása érdekében azonban a bécsi kormány a töröktől visszaszerzett magyar területekre a maga költségén egy páratlanul álló telepítés hullámain indította meg.

Catalonia és Lotharingia császárhú menekültjei, Belgium és a Rajnavidék kivándorlói ezrével vándoroltak az új országba, hol a nyugaton hatóságilag terjesztett császári felhívások a bevándorlóknak ingyen földet és jólétet ígértek.

Bár az egyensúly ezáltal a magyar és nem-magyar nép-

¹⁰ Amint a bécsi angol követ a *Hofkriegsrathról* mondotta: „that office has usually the direction of what concerns Hungary, which is reputed as a conquered kingdom.” (Archívum Rákóczián. II. kötet. Budapest 1877. 115. 1.)

¹¹ A velencei követ jelentése szerint a császáriak „non potendosi guereggiare col Turco che non la spada degl'Ongari,” (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria XXVII. kötet. Wien 1867. 23. 1.)

elemek között az utóbbiak javára tolódott el, nyugodt lélekkel nyitunk szabad utat a legszélesebb kutatás előtt arra vonatkozólag, hogy a saját hazájában kisebbségbe szorított és a bécsi kormánytól oly mostohán kezelt magyar nemzet,' immár maga is elnyomott kisebbség,¹² vájjon kezdett-e valamikor faji háborút azok ellen, kik házának minden zugát kisajátították és azt idegen kormány védelme alatt magokénak tekintették.

A magyar nemzet Szent István intelmeinek szellemében testvéri jobbot nyújtott új „vendégeinek” is, kikkel közvetlen ellentétbe még ezek után sem került; az, hogy e-nemzetiségek lassankint a magyarságba olvadtak, utóbbinak kulturális fölényével volt indokolható. 1787-ben a magyarság még csak 39, 1910-ben már 54.5% többséget tudott felmutatni

A közvetett ellentét onnan keletkezett, hogy a bécsi kormányzat a magyar nemzeti restauráció ellensúlyát akarta elhelyezni a nem-magyar nemzetiségek ellenállásában, és ezért a Magyarország területén megtelepedő idegeneket a magyarsággal szemben osztrák császári szolgálatba vonta. Soha sem szabad felednünk azt, hogy Jellachich báró horvát bán, kit a horvát nemzeti mozgalom vezérének tartanak, első sorban osztrák császári tiszt volt, aki osztrák császári zászlók alatt lépte át a Dráva folyót, hogy csapatait a magyarok ellen a magyar anyaországhoz vezesse; hogy az osztrák császári vezérkar az általa felfegyverzett nemzetiségeket osztrák császári vezérlés alatt osztrák császári csapatokba sorozva vitte a magyarság ellen; és hogy az osztrák kormány ezeknek a csapatoknak az élén kérte a győztes magyar csapatok ellen Oroszország fegyveres beavatkozását.

Az így létrehozott közvetett ellentét Magyarország belső harmóniáját erősen megzavarta, de megzavarta Ausztriáét is, mert a bécsi kormány az osztrák ösztöri Birodalom jövőjét Oroszország fegyveres beavatkozására építette; azon Oroszországra, mely Ausztria szláv nemzetiségeiben már akkor a maga eszkö-

¹² A töröktől visszahódított Bánátban, mely 1526 előtt még tiszta magyar terület volt, egy 1779-diki becslés szerint 181.639 román, 78.780 szerb, 43.201 hatóságilag betelepített német, francia és olasz és 8.683 bolgár menekült, elleniben egyetlen egy magyar sem lakott. (*Francesco Grisellini: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats. Wien 1780. 301. és 135. 1.)*

zeit látta és őket a maga elővédéivé avatva ugyanabban az irányban kezdett terjeszkedni, amerre Ausztriának a terjeszkedés egyetlen útja nyitva állott.

Az osztrák katonai körök a német és olasz tartományok elvesztése óta Dalmácia hinter land jának megszerzésére törekedtek és így alakult ki az a nyugatbalkáni politika, mely Bosznia-Hercegovina megszállását, Montenegró és az albán partvidék ellenőrzés alá vételét maga után vonta. Ennek az előnyomulásnak a célja elsősorban civilizatorikus volt és azt senki sem vonhatja kétségbe, hogy annak civilizatorikus következményei elsőrendűek voltak.

Mi készséggel elismerjük azt, hogy ugyanakkor politikai szempontból ez előnyomulás szerb érdekeket érintett, Szerbiát azonban Bosznia-Hercegovina megszállása után még hosszú ideig Ausztria-Magyarország szövetségében találjuk. Ez a szövetségi viszonylat csupán a cári Oroszország balkáni tervei miatt mutatott időnként elhidegülést, az elhidegülés azonban csupán Bécs és Belgrád viszonyára szorítkozott, de abszolúte nem terjedt ki a szerbek és magyarok viszonyára is.

Felhozhatják ugyan a magyar politika ellen azt, hogy a magyarországi szerbek vezére, Miletics Szvetozár, börtönbe került; a polgári bíróságtól szabályszerűen lefolytatott pör aktái szerint azonban vádlott a magyarországi szerbek között a török ellen hadat viselő Oroszország érdekében fegyveres felkelést akart támasztani, mi a semlegesség megsértésével Ausztria-Magyarországot indokolatlanul háborúba keverte volna.

Felhozhatják azt is, hogy a magyar mezőgazdák Szerbiát 1906-ban vámháború elé állították, ezt azonban csak addig használhatják ki a magyar álláspont gyengítésére, amíg a vonatkozó aktákból ki nem tűnik az, hogy a szerb vámháború az orosz diplomáciától sugalmazott szerb-bolgár vámunió ellen alkalmazott védekezés volt, melynek szála nem Budapesten, hanem másutt futottak össze.

Felhozhatják Ausztria-Magyarország ellen Bosznia-Hercegovina bekebelezését, az 1908-díki annexiót is, de nem teszik hozzá azt, hogy ezzel Aehrenthal gróf külügyminiszter az orosz támadás tervszerűségét leplezte le, mi neki fényesen sikerült is, mert Oroszország az éles megvilágítás után visszavonult és csupán, akkor lépett ismét előtérbe, mikor nyugati szövetségeseire tá-

maszkodva 1911-ben európaszerte általános likvidáció vette kezdetét, melyben a cári Oroszország szövetségeseitől Kelet-Európa átépítésére kapott morális mandátumot.

Beszélhetünk tehát osztrák-országi hatalmi ellentétéről, mely a Balkán félszigeten lappangott és időnként kitörni készült, de nem beszélhetünk magyar támadásról és kihívásról, mert egyrészt Ausztria-Magyarország külpolitikájában a magyar kormány szerepe negatívumra szorítkozott, másrészt pedig mert kormányaink a belső politika kérdéseibe temetkeztek.

Ezen az alapon azokat a vádak, melyek az általánosság bő köpenye alól igyekeznek a trianoni békeszerződés súlyos rendelkezéseit igazolni, mindaddig vissza kell utasítanunk, amíg azok konkrét formát nem öltve okszerű láncolatban nem bizonyítják a magyar kormány felelősségét a háborúért.

IV.

Mi abban a helyzetben vagyunk, hogy konkrét ellenérveket sorakoztathatunk fel azon támadás ellen, mely a hatalmi küzdelemből kikapcsolt, de a szabadságért rajongó és csupán az önfentartás biztosítékait kereső magyar nemzetnek, annak tudta nélkül való letiprására 1911 óta egyre konkrétabb formában kialakult, és ezek az ellenérvek ma már konkrét vádként merednek fel azok ellen, akik a világháború előestéjén a magyar-ellenes propaganda szolgálatában állottak és akik a trianoni békeszerződést az európai békét megzavaró hatalmi tervek szolgálatában létrehozták.

Hogy a cári Oroszország a kelet-európai kérdésekben szabad kezdetet kapott, azt Nekludoff orosz diplomata emlékirataiban akként mondja el, hogy 1911-ben azzal az utasítással indult állomáshelyének elfoglalására, hogy „tolja ki a háborút lehetőleg 1915-ig, de ne térjen ki a szakítás elől, ha Oroszország becsülete kockán forog”.¹³

Felhozhatná valaki, hogy ez a vallomás Oroszország védekezésére is vonatkoztatható, de akkor mi szüksége volt a követnek arra, hogy Szófiába való megérkezése után az oroszbarát

¹³ *Nekludoff A.*: Diplomatic reminiscences before and during the World War, 1911—1917. New-York 1920. 5. 1.

ellenzékkel folytasson „hosszas megbeszélést”,¹⁴ hogy a kormányra lépő oroszbarát *ellenzék* első ténykedése a titkos szerződések megkötésére vonatkozó felhatalmazás megszerzése volt;¹⁵ hogy a bolgár trónörökös és a bolgár vezérkar főnöke Oroszországba utaztak, a kormány pedig Bulgária sorsát Oroszország kezébe tette le. Ugyanakkor az 1911 őszén megtartott szerb választások idején Pasic Nikola miniszterelnök is úgy nyilatkozott, hogy Szerbia sorsa Oroszország kezében van.¹⁶

Az orosz diplomácia ettől kezdve az 1905-diki bolgár-szerb vámunió helyett egy bolgár-szerb szövetség megalkotását vette tervbe, melynek tárgyalásai a nyilvánosság teljes kizárásával Szófiában folytak le.¹⁷ Nekludoff az utolsó percben figyelmeztette kormányát, hogy a szerződés következménye a háború lesz, de a cár a szerződést 1912. febr. 13-dikán aláírta — „Roma locuta — causa finita”¹⁸ — és ezzel az 1915-ig kitolni tervezett háború már 1912 elején küszöbön álló valósággá lett. Mikor Ferdinánd király a jövő szempontjából aggályokat emelt, Nekludoff úgy nyilatkozott, hogy Bulgária már kötve van Szerbiához és Oroszországhoz.¹⁹

Oroszország terveit illetőleg Izvolszkij párisi orosz nagykövet írásaihoz kell fordulnunk, melyek nyíltan elmondják, hogy a marokkói francia előnyomulással az orosz diplomácia már 1911 őszén a Boszporus és a Dardanellák megnyitását állította szembe,²⁰ és hogy ez utóbbi akciónak fedezése végett alkotta meg a *Balkán Szövetséget*, mely Szerbiát, Bulgáriát és Görög-

¹⁴ U. ott 17. 1.

¹⁵ U. ott 27—29. 1.

¹⁶ *Boghitschewitsch M.*: Kriegsursachen. Zürich 1919. 68. 1.

¹⁷ „The negotiations were conducted with the utmost secrecy, and the only respective Russian Ministers were allowed to know what was going on, In point of fact, Hartwig and I were the constant arbiters, continually consulted.” U. ott 52. 1.

¹⁸ U. ott 56. 1.

¹⁹ U. ott 63—65. 1.

²⁰ Paris, 1911. nov, 23. Izvolszkij nagykövet Szaszonov külügyminiszterhez: „De même que la France nous a déclaré cet été qu'elle ne pouvait admettre l'affermissement d'une puissance étrangère quelconque ou Maroc, nous sommes obligés de notre côté de prévenir la France que la Russie ne peut pas admettre le passage des détroits en des mains autres que Russes.”¹¹ [*Marchand R.*: Un livre noir. I. kötet. Paris 1922. 267. 1.)

országot orosz védelem alatt álló támadó szövetségben egyesítette.

A szövetség tehát a tengerszorosok ellen támadó Oroszország oldalvédét alkotta, de hogy a támadás nem csupán azokra, hanem Konstantinápoly megszerzésére is vonatkozott, azt Izvolszkij párisi orosz nagykövet jelentéseiben ismételtelen megmondotta. 1912. jún. 6-dikán kijelentette, miszerint „Bulgáriának el kell ismernie, hogy Konstantinápoly és a tengerszorosok az orosz érdekek speciális körébe tartoznak”,²¹ 1913. nov. 6-diki jelentésében pedig, mikor a bolgárok Konstantinápoly felé közeledtek, hozzátette, hogy „a bolgárok sokkal intelligensebbek és gyakorlatiasabb gondolkodásúak ahhoz, hogy észre ne vegyék, miszerint az ő részükről örültség Konstantinápolyról és a tengerszorosokról álmodozni; ők tudják azt, hogy ez Oroszország jövő dominiuma és hogyha Bulgária megpróbálná, hogy utunkba álljon, ez csak katasztrófához vezetne”.²²

A *Balkán Szövetség* tehát az öt megalkotó Oroszország eszköze volt,²³ mely annak alátámasztásával a béke és háború döntőbírájává avatta magát. Amint hogy Keleteurópában Izvolszkij kifejezetten Oroszország részére igényelte is a kezdeményezés jogát, amidőn 1912. nov. 17-diki jegyzékében kijelentette, hogy „Oroszországot illeti meg a kezdeményezés oly kérdésben, melyben ő a főérdekelt”,²⁴ és amint erről őt a francia kormány is biztosította.²⁵

A szövetség azonban Oroszország kezében nem csupán Törökország ellen irányult, melynek területén a *Balkán Szövetség* népelemeinek még fel nem szabadult fajrokonai éltek, kik-

²¹ U. o. I. kötet 267. 1.

²² U. o. II. kötet 169. 1.

²³ A francia diplomaták egyöntetűen azt vallották, hogy a *Balkán-Szövetség* „Oroszország auspiciumai alatt” és „Oroszország kizárólagos auspiciumai mellett” alakult meg, 1912. ápr., Panafieu szófiai francia követ és 1912. máj. 6. Sainte Aulaire bécsi francia ügyvivő jelentései. (Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques. I. kötet, Paris 1922. 16- és 27 1.)

²⁴ *Marchand R.* id. m. I. kötet. 346, 1.

²⁵ Paris, 1913. jan. 30. Izvolszkij párisi orosz nagykövet Szaszonov külügyminiszterhez: „le gouvernement français ne songe nullement à priver la Russie de sa liberté d'action, ni à mettre en doute les obligations morales, qui pèsent sur elle, en ce qui concerne les états balkaniques.” (U. o, II. kötet. 20. 1.)

nek felszabadítása kétségtelenül oly jelszóvá alakult, mellyel szembeállítani más jelszót nem lehetett, hanem ellene irányult Ausztria-Magyarországnak is. A *Balkán Szövetség* ugyanis már összeállításában Ausztria-Magyarország ellen szegezett fegyver volt, amit maga Poincaré francia köztársasági elnök maga állapított meg, amidőn 1912 tavaszán megjegyezte, hogy „a szerződés nem csupán egy Törökország, hanem egy Ausztria elleni háborúnak is magvát alkotja. Egyébként Oroszország hegemoniáját alapítja meg a szláv királyságok fölött”.²⁶

Ez a kijelentés Franciaország elnöke részéről mindenesetre perdöntő fontossággal bír, és pedig azért, mert, hogy ha 1912 tavaszán Oroszország a *Balkán Szövetséget* nem csupán egy¹ Törökország, hanem egy Ausztria-Magyarország ellen indítandó háború gondolatával alkotta meg, úgy Oroszországnak már 1912 tavaszán tisztában kellett lennie azzal, hogy ily háborúnak mik lehetnek céljai és eredményei.

Mert orosz győzelem esetén, vagy a kettős monarchia veresége reményében az orosz diplomáciának nyilvánvalóan Ausztria-Magyarország területi statusquójának megváltozásával kellett számolnia.

Ezen a ponton tehát Magyarország első sorban érintve volt, mert földrajzi helyzeténél fogva keletről fedezte az Osztrák Császárságot.

Mivel pedig a magyar királyi kormány és a magyar közvélemény nem ismerték azokat a titkos szerződéseket, amelyek Franciaország elnökének felfogása szerint Ausztria-Magyarország megtámadását, megdöntését és felosztását célozták, sem a magyar királyi kormány, sem pedig a magyar közvélemény nem lehettek felelősek oly háborúért, amelyet Oroszország az ő tudtuk nélkül ő ellenük készült indítani.

A háborús felelősséget csupán az Oroszország hatalmi terveinek szolgálatában álló propaganda írta Magyarország terhére, hogy egyrészt a figyelmet az orosz támadásról elterelje, másrészt pedig a Magyarország népeinek szánt szomorú sorsot Magyarország bűnösségének gondolatával együtt vigye bele a világ mentalitásába.

²⁶ Documents Diplomatiques. Les affaires balkaniques, 1912—1914. I. kötet. Paris 1922. 38. 1.

V.

Ennek a cári orosz kormánytól pénzelt propagandának az összes fegyverei Ausztria-Magyarország ellen fordultak, midőn az oroszoktól irányított háború programszerű lefolyását bizonyos körülmények megzavarták.

Ily zavaró körülmények voltak előreláthatók *a)* a keleti frontvonalon a bolgárok és oroszok között, kik Konstantinápoly felé törekedtek, *b)* a macedóniai harctéren Szaloniki körül a görögök és bolgárok között, és *c)* az adriai partokon a szerbek és az albán nemzet védőhatalmai, Ausztria-Magyarország és Itália között.

E harmadik ellentét kirobbanása nyomban elkövetkezett, midőn Berchtold gróf közös külügyminiszter 1912 november elején a balkáni szövetségesektől hangoztatott felszabadítás gondolatát az albánokra is alkalmazni kérte; a kirobbanás pedig a támadás pergőtüzet irányította ellene olyan fenyegetés kíséretében, amely a londoni *Review of Review* 1912. decemberi számában az ezeréves Magyarországot az 1920-díki trianoni határvonalak szerint szaggatta szét. Ide kell iktatnunk Popovics pétervári szerb követ akkori jelentését is, mely szerint Szasonov külügyminiszter azt mondta neki, hogy a szerbek nagy sikerei után bízik erejökben és „azt hiszi, hogy Ausztriát meg fogjuk dönteni. Azért meg kell most elégednünk azzal, amit kapni fogunk és ezt csak első étappenak kell tekintenünk, mert a jövő a miénk lesz”.²⁷

Ezek után nyíltan felvetjük a kérdést, hogy ha Magyarország felosztásának tervezete már 1912 őszén készen volt, úgy hogyan lehet Magyarország felelős egy ezen tervek végrehajtása érdekében megindított háborúért?

Ausztria-Magyarország nyílt ellenvetése az albán nemzet leigázása ellen mindenesetre sorsdöntő fordulatot eredményezett, mert a szerb csapatok az adriai partoktól visszavonulva Macedóniába özönlöttek és a bolgároknak juttatott területek elvételét, az 1912 tavaszán megkötött szövetségi szerződés revízióját követelték.

A balkáni orosz követek közül Hartwig belgrádi követ a szerbek, Nekludoff szófiai követ a bolgárok mellett foglalt

²⁷ 1912. dec. 27. Szent-Pétervár. *Boghitschewitsch* id. m. 128—129. 1

állást. Utóbbi nyíltan megmondotta Spalaikovics szerb követnek, hogy a szerződést egyoldalúlag megváltoztatni nem lehet,²⁸ vele szemben azonban Hartwignak adtak igazat és Nekludoff emlékirataiból tudjuk meg azt az eddig csupán sejtett titkot, hogy Hartwig Törökország veresége után egy Bulgária ellen operáló második *Balkán Szövetséget* alakított,²⁹ melyhez Oroszország Sebeko bukaresti követ útján Romániát tolta hozzá, miáltal a balkán államok szövetsége az eddigi Törökországgal szomszédos államok szövetségéből egy Ausztria-Magyarországgal szomszédos államok szövetségévé alakult át. Ezen új *Balkán Szövetség* vezérállamai Törökországgal már nem érintkeztek és céljuk is a magokra hagyott Bulgarians Törökország helyett, a támadásba átmenni készülő Oroszország elővédéként Ausztria-Magyarország megtámadása volt, amint Popovics pétervári szerb követ 1913. ápr. 29-dikén kormányának jelentette: „Szaszonov ismételten mondotta nekem, hogy Ausztriától sok földet fogunk kapni”.³⁰

A Bulgária ellen indított háborút befejező diplomáciai tárgyalásokból megtudjuk azt, hogy amint Delcassé pétervári francia követ 1913. júl. 13-dikán kormányának jelentette, amikor Pasics szerb miniszterelnök a görögök sikereit és igényeit túlzottnak tartotta, Veniselos görög miniszterelnök biztosította Oroszországot, hogy „Görögország Szerbia mögé fog állani Ausztria-Magyarország ellenében”.³¹ A bukaresti béketárgyalások idején, 1913. augusztusban Pasics nyíltan megmondotta, hogy már az első balkánháború befejezése után meg akarta indítani „az európai háborút” Bosznia-Hercegovina megszerzéseért, és attól csupán Macedónia megszerzése érdekében állott el; Politis» görög delegátus előtt pedig megjegyezte, hogy az első lépést az Ausztria ellen teendő második lépés fogja követni.³² A bukaresti francia ügyvivő tanúsága szerint Spalaikovics szerb delegátus egyenesen csatlakozásra hívta fel Romániát Ausztria-

²⁸ *Nekludoff* id. m. 133. 1.

²⁹ U. ott 162—163. 1.

³⁰ *Bogkitschewitsch* id. m. 129. 1.

³¹ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914» II. kötet. Paris 1923. 248. 1.

³² „la première marche est gagnée, maintenant il faut préparer la seconde marche contre l'Autriche” (*Boghitschewitsch* id. m. 65. 1.)

Magyarország ellen és arra, hogy területszerző ambíciók megvalósítását Ausztria-Magyarország rovására keressék.³³

Az 1913. aug. 10-diki bukaresti békeszerződés tehát csupán a *Balkán Szövetség* első kitűzött feladata után tett pontot és az addig dél felé lekötött figyelmet, mint Spalaikovics kijelentése mutata, észak felé fordította; ez az észak felé fordulás pedig Oroszországnak és balkáni szövetségeseinek részéről az Ausztria-Magyarországgal való fegyveres leszámolásnak előkészítését jelentette.

Oroszország harcrakész elővédeinek ausztriai és magyarországi fajrokonaik felszabadítását ígérte meg: oly ígéret, mely hadüzenet és háború nélkül nem volt elképzelhető.

Hogy Spalaikovics bukaresti delegátus nyilatkozatai mögött az orosz kormány állott, azt megerősítette Szaszonov külügyminiszternek 1913. nov. 23-dikán a cár elé terjesztett emlékirata, melyben az összes szerbek egyesítésére Oroszország segítségét kínálta fel,³⁴ valamint Miklós cárnak 1914. febr. 2-dikán a Pétervárott levő Pasicznak adott nyilatkozata,³⁵

Romániáról Delcassé pétervári francia nagykövet már 1913. jul. 28-dikán azt jelentette, hogy az Erdélyre függeszti szeméit,³⁶ Descos bukaresti francia követ pedig 1914. febr. 11-dikén hozzátette, hogy a hivatalba lépő Bratianu-kabinet Ausztria-Magyarország irányában ellenséges politikát fog folytatni és ebben Szerbiával fog tartani.³⁷ Az új orosz követ, Poklewski-Koziell 1914. jan. 24-diki jelentésében már egyenesen azt monddta, hogy az erdélyi aspirációk Romániát Oroszország kar-

³³ Bukarest, 1812. dec. 2. Dard francia ügyvivő jelentése: „La Bulgarie consisterait à associer étroitement à la Serbie et à la Roumanie par aider ces deux Puissances à réaliser leurs aspirations nationales aux dépens de l'Autriche-Hongrie... M. Spalaikovich exposait tout haut cette politique à la Conférence de Bukarest”, (Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914, III, kötet, Paris 1923. 95. 1.)

³⁴ „la Serbie peut réaliser le grand idéal de l'union de tout le peuple serbe que si la Russie agit avec elle” (u. ott III. kötet, 372, 1.).

³⁵ A részleteket közli *Boghitschewitsch* id. m. 177—180, 1.

³⁶ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914. I. kötet. Paris 1922, 277, 1,

³⁷ U, ott III, kötet. Paris 1923, 113. 1,

jaiba dobják, mert az összes románok egyesítését Oroszország segítségével akarja megvalósítani.³⁸

Mikor Szaszonov orosz külügyminiszter 1914. jun. 14-dikén a cári családot Constanzába kísérte, már egyenesen azt kérdezte Bratianu miniszterelnöktől, hogy osztrák-orosz konfliktus esetén a kettő közül kihez fog állani,³⁹ és az előzmények után alig kétkelhetünk abban, mert a nyert válasz Oroszországra nézve nem volt tagadó.

Annál kevésbé, mert két héttel azután, hogy a cári Oroszország Románia hivatalos felfogásával tisztába jött, Ferenc Ferdinánd trónörökösét Szerajevó utcáin szerb golyók terítették le és az orosz hatalmi tervek exponensei visszafojtott lélekzettel várták, vajjon Ausztria-Magyarország békeszerető uralkodója ezek után is eléje teszi a megalázó békét a bizonytalan háborúnak, melynek nyitányaként Oroszország Románián és Szerbián keresztül az Adria felé nyújtotta kezét.

A rendelkezésre álló források tehát kétségtelen módon bizonyítják és világosan megmutatják, hogy Oroszország Szerbia és Románia fegyveres erőit Ausztria-Magyarország ellen fordította; hogy békés időben ez utóbbinak területéből azoknak részesedést ígért, mire Oroszország aktív támogatása nélkül nem is gondolhattak; hogy ez által Szerbia és Románia kormányait oly támadó háború eszközeivé avatta, melynek célja egyenesen Ausztria-Magyarország megdöntése és felosztása, mit sem sejtő népeinek fegyveres úton idegen uralom alá kényszerítése volt.

Magyarországnak bünbakul való feltüntetése és odaállítása tehát csupán a felosztást beharangozó és igazolni törekvő orosz kormánypropaganda mesterkedése volt,

Mi készséggel elismerjük azt, hogy a kialakuló harcban az osztrák és orosz hatalmi érdekek ütköztek össze, de hozzátesszük, hogy ebben az osztrák diplomáciát az 1911-diki likvidáció megindulásától kezdve a védekezés jellemezte. S ha még egyes katonai körök magatartása támadó lett volna is, ettől a támadástól a magyar kormány teljesen távol állott, a vele szem-

³⁸ *Siebert*: Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente-politik der Vorkriegsjahre. Berlin 1921. 615—616. 1.

³⁹ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914. III. kötet. Paris 1923. 380. 1.

ben felvonuló ellenséges akció tehát indokolatlanul támadó kezdeményezés volt, melynek eredménye az indokolatlanul és a népek ellenére megalkotott trianoni békeszerződés lett.

VI.

A háborús felelősség vitájában a magyaroktól a szerajevói merénylet előzményeinek felkutatását és drámai részleteinek ki domborítás át várják.

Bár kétségtelen, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása Magyarországon is megdöbbenést és megütközést váltott ki, amelynek következményeként senki sem kételkedhetett abban, hogyha Szerbia kormányának ennek a vakmerő tettek előkészítésében és végrehajtásában része van, úgy büntető szankció alkalmazása nem lehet kétséges: a magyar politikai mentalitás azonban igen hűvösen és reálisan számító mentalitás, melyet gyorsan szerzett benyomások nem igen szoktak a százados fejlődés útjától eltéríteni.

Magyarországnak semmiféle hatalmi politikában semminemű része nem volt, s a hatalmi politikának mindenféle hullámlázása között első sorban mindig azt az alapot igyekezett megtalálni, amely a magyar politikának tíz évszázad óta oly szilárd és erős alapja volt: az önvédelmet.

Az osztrák-szerb ellentétnek Magyarországon semmiféle gyökere nem volt és a szerajevói merénylet soha sem volt és soha sem lesz a magyar mentalításban azzá a maggá, melyben a világháború összes eredőit összefutni látjuk.

A magyar kutatásnak kötelessége ugyan a szerajevói merénylettel foglalkozni, de csak mint záróaktusával annak a támadásnak, melyből a cári orosz diplomácia oly kitartó ügyességgel hámozta ki Ausztria-Magyarország megtámadásával az európai háborút és az európai háború eredményeként az ezeréves Magyarország felosztását.

A magyar kutatásnak csupán az orosz tervek szövését kell tovább kísérnie, hogy megmutassa, miként tolta előre az orosz diplomácia Szerbiát és Romániát az európai háború felidézése felé; miként kötötte le azok figyelmét Magyarország területére és magyar területek kihatásával miként fordította el figyelmüket Konstantinápoly és a tengerszorosok felől, melyeket a meg-

gyengült Bulgáriától és Törökországtól már nem lett volna nehéz elragadnia.

Éppen ezért a részletek bőséges anyagából is csupán azokat válogatjuk össze, melyek az összefüggések okszerű láncolatához szükségesek.

A történetírás már körülbelül tisztában van azzal, hogy az 1903-diki merénylet az oroszbarát radikálisok műve volt, kik Szerbiát az orosz követnek adták át, aki egy angol szemtanúnak ma már kevésbé ismert, de talán most ismét tanulságossá lett elbeszélése szerint ablakának ellenzői mögül nézte végig a tragédiát, a merénylők felvonulásától a királyi hulláknak az ablakon át való kidobatásáig.⁴⁰

Igaz, hogy Csarykov Valerianovics Miklós orosz követ azután visszavitette őket a palotába, de akkor az osztrákbarát Obrenovicsok utolsó sarja már nem élt. Az is igaz, hogy Oroszország nem sokkal azután visszahívatta őt, hogy ezáltal is arra kényszerítse az új uralkodót, hogy a királygyilkosoktól szabadulni törekedjék, de az Obrenovicsok ellen küzdő oroszbarát radikálisok akkor már hatalomra kerültek és Oroszország az orosz védelem alá helyezkedő kormányzat megszilárdítását a királygyilkosoktól felkavart anarchia leküzdésével vélte a legjobban előmozdíthatni. Szerbia éppen az oroszbarát radikálisok hatalomra kerülése és az azon való megmaradásuk által lett kész eszközévé az orosz cárizmus hatalmi terveinek; sőt az ő uralmuk egyedül tette lehetővé azt, hogy maguk a királygyilkos tisztek nemcsak nem vonultak vissza, de éppen ők alkották meg 1909-ben a *Narodna Odbrana* című nagy szerb egyesületet, 1912-ben pedig az *Ujedinjenje ili Smrt* néven ismert, a gyors és radikális eszközök alkalmazásától sem visszariadó „Fekete Kéz” szervezetét.

Ez alakulatok vezetői, Dimitrievics Dragutin ezredes, a vezérkar hírszerző osztályának főnöke és Tankosics Voja őrnagy, az 1903-diki merényletben mint fiatal hadnagyok szerepeltek; előbbi most a szervezés, utóbbi a végrehajtás körül tevékenykedett. Tevékenységük színtere pedig előbb Macedonia, utóbb Ausztria-Magyarország volt, mi által a háború tüzesóvá ját a Balkán-félszigetről Középeurópa népei közé dobták.

⁴⁰ *Vivian Herbert: The Servian tragedy.* London 1903.

Nem érdektelen a világháború kitörésekor még alig ismert mozzanatok a napfényre került új adatok alapján összefoglalnunk és azok világában bemutatnunk, mert ezzel nyilvánvalóvá tesszük azt, hogy Ausztria-Magyarország ellen szerb részről és orosz intenciók szerint tudatos támadást készítettek elő, melynek Ferenc Ferdinánd trónörökös megöletése csupán egyik epizódja volt,

Az osztrák-magyar diplomácia 1914 nyarán még maga sem ismerte a különbséget a *Narodna Odbrana* és a *Fekete Kéz* szervezetek között, az előbbit nevezvén és vádolván meg a belgrádi ultimátumhoz csatolt emlékiratában a merénylet előkészítésével. Az elfogott merénylők pöre sem tárt fel lényegben új adatokat⁴¹ és a szerajevói merénylet mindaddig elveszítette fontosságát, amíg Stanojevich belgrádi professzor 1923-ban megjelent röpiratában a merényletet igazolni nem akarta⁴² és ez igazolást abban a hadgyakorlatban vélte megtalálni, melyet Ferenc Ferdinánd a szerb határon tervezett és amelyről az orosz vezérkar már 1913-ban értesítette a szerb vezérkart.

Egyszerre jelentőssé lett azonban a kérdés, mikor egy évvel azután, a merénylet tizedik évfordulójakor, a szerb parlament elnöke, Jovanovics Ljuba, ki a merénylet elkövetésekor hatalmon levő Pasics-kormány közoktatásügyi minisztere volt, elérkezettnek hitte az időt arra, hogy „A szlávság vére” című munkájában a már lassankint feledésbe menő kérdésről olyan leplezéseket adjon, melyek a hivatalos Szerbiát igen súlyos vádakkal illették.⁴³

Az ő elbeszélése szerint ugyanis a kormány már 1914. május végén vagy június elején tudta, hogy Belgrádból Ferenc Ferdinánd meggyilkolását készítik elő; mikor azonban a Szerajevóba utazó merénylők feltartóztatását elrendelték, az ugyanazon titkos politikai szervezetbe tartozó határőrök elmulasztották

⁴¹ Közölte *Pharos*: Der P razes s gegen die Attentäter von Sarajewo. Berlin 1918.

⁴² Die Ermordung des Erzherzogs. Frankfurt 1923.

⁴³ 1914—1924. Krv Slovenstva. Belgrád 1924. Német fordításban közölte a Die Kriegsschuldfrage folyóirat. III. kötet. Berlin 1925. 68—82. 1. Angolul közölte a Journal of the British Institute of International Affaires 1925-diki évfolyama.

a rendeletet végrehajtani. Erre Jovanovics Joca bécsi szerb követ a maga elhatározásából közölte a tervet Bilinski közös pénzügyminiszterrel, de az ő közbelépése szintén nem akadályozta meg a merénylet elkövetését.

Mindezeknél súlyosabb az a vallomása, hogy midőn a merénylet délutánján telefonon felhívták, mint aktív miniszter tudta, hogy mi van készülében és ettől kezdve még nyugodt éjszakája sem volt; hogy a merényletben részes Ciganovics Milán szerb állami tisztviselő Belgrádban tartózkodik, a kormány azonban nem tartóztatta le; hogy az osztrák-magyar követség kápolnájában a trónörökösért megtartott rekviemen a merényletről tudomással bíró minisztereknek milyen melegök volt stb.

Jovanovics vallomásai érthető feltűnést keltettek, röviddel azután azonban még két szerb író sietett kiegészíteni azokat és a világ elé tárni a vádnak addig ismeretlen egész anyagát. Az egyik Nenadovics Nikola volt, ki a Bécsben megjelenő *La Fédération Balcanique* című folyóirat 1924. dec. 1-i számában elmondta, hogy Ferencz Ferdinánd megölését nem az orosz vezérkar említett kiadása után, hanem már 1913. decemberben elhatározták,⁴⁴ Dimitrievics közölte a merénylet tervét Artamanov orosz katonai attaséval, ki három napi haladékot kért, annak letelte titán azonban nemcsak az orosz kormány hozzájárulását hozta meg, hanem nagyobb pénzösszeget is adott át a merénylet költségeire. Nenadovics szerint tehát a merényletről úgy az attasé főnökének, Hartwig orosz követnek, mint pedig Dimitrievics főnökének, Putnik vezérkari főnöknek és a szerb kormánynak is tudomással kellett bírniok. Bogicsevics Milán szerb diplomata Nenadovics cikkéhez fűzött megjegyzéseiben⁴⁵ Hartwigot és a szerb kormányt éppen ezért már egyenesen bűnrészességgel vádolta meg és a merénylő Ciganovicsot a szerb kormány ügynökévé tette meg, ki a merénylet végrehajtására vállalkozó

⁴⁴ *Nenadovics Miklós: A belgrádi kamarilla titkai. La Fédération balcanique. Bécs 1924, dec. 1.*

⁴⁵ *Bogicsevics Milán* cikkei: *Bemerkungen zur Salonikiprozess, 1917. Die Kriegsschuldfrage II. kötet. Berlin 1924. 112. 1., Die Warnung vor dem Attentate von Sarajewo. U. ott 231. 1., Weitere Einzelheiten über das Attentat von Sarajewo. U. ott III. 1925. 437 1., Der gegenwärtige Stand der Kriegsschuldfrage. Reichspost. Wien 1925. jun. 27, sz.*

boszniai szerb diákokat Dimitrievicshez és Tankosícshoz vitte, kik őket a céllövésben és bombavetésben szakszerűen begyakorolták. Ciganovics később szolgálataért Üszküb mellett kisebb földbirtokot kapott, Dimitrievicsset azonban — Nenadovics szerint Sándor szerb trónörökös rendeletére — 1917-ben Szalonikiben kivégezték.

Ezek a szerbektől közölt vádak természetesen az egész világon érthető izgalmat keltettek, mert azoknak valóságára esetén az egész világ a szerb kormánykörök háborús politikájának esett áldozatul és mert ennek titokban maradása képezte okát annak, hogy a szerb kormány a merénylet után a szabályszerű vizsgálat megejtése és a háború közül inkább az utóbbit választotta, nehogy a helyzet tisztázása után világháború helyett egy a világtól szankcionált büntető expedíció következzen.

A megindult vitában egyesek a vádanyag kiegészítésére törekedtek és ebben a munkában elismerés illeti meg az angol Durham Edith kisasszonyt, kit az albánok elnyomása állított szembe a szerbekkel,⁴⁶ valamint a német Wegerer Alfrédet, ki lapjának hasábjait nyitotta meg a további kutatás előtt.⁴⁷

Az angol Seton-Watson, Jugoszlávia egyik megalkotója, maga vállalta el a feladatot, hogy mindaddig, amíg a szerb kormánytól megígért hivatalos kékkönyv a perdöntő okiratokkal megjelenik, a szerb kormányt megvédelmezi, annak ellenére, hogy a szerb kormány a védekezésre semmi hajlandóságot nem mutatott. Az amerikai *Foreign Affairs* folyóirat hasábjain közzétett tanulmányában akként mondotta el a merényletet, hogy Jovanovics szerb miniszter leleplezéseinek mindössze 2 oldalt

⁴⁶ *Miss E. Durham*: The guilt of the Government in 1914. Manchester Guardian 1924. dec. 20. sz., és Foreign Affairs. London 1924. dec. sz., Fresh light on the Sarajevo crime. The Contemporary Review, 1925. jan. sz., Further light on the origin of the War, Foreign Affairs. London, 1925, febr. sz., The Sarajevo Crime, Manchester Guardian 1925, ápr. 1. sz., The incriminating facts about the Sarajevo murder. Foreign Affairs 1925, máj. sz., és The Sarajevo crime, London 1925.

⁴⁷ *A. von Wegerer*: Die Mitwissenschaft der serbischen Regierung an dem Attentat von Sarajewo. Deutsche Tageszeitung 1925. jan. 24. sz., Serbiens Kriegsschuld, Die Zeit. Wien 1925. márc., Die Wendung in der Kriegsschuldige. Kreuzzeitung 1925. ápr. 8., Der Anlaß zum Weltkrieg. Die Kriegsschuldfrage III. 1925. 353. 1.,

szentelt, 18 oldalon pedig a merényletről előzetes tudomással bírt szerb kormány vette védelmébe.⁴⁸

Seton-Watson szerint a merényletet boszniai diákok készítették elő, értelmi szerzője pedig Ilics Danilo szerajevói tanító volt. Szerinte a szerb kormány erről semmit sem tudott — mi Jovanovics szerb miniszter vallomásával nyílt ellentétben áll, — de véleménye szerint Jovanovics emlékirata is „pongyola és naiv reminiscencia”. Kénytelen ugyan elismerni azt, hogy „a szerajevói bűntény a délszláv egység mozgalmán eltörölhetlen foltot alkot”, érvelése szerint azonban a bűntény nem szerb, hanem boszniai merénylet volt, melyet osztrák-magyar alattvalók osztrák-magyar területen készítettek elő, osztrák-magyar területen hajtottak végre és így a merényletért sem a szerb, hanem az osztrák-magyar kormány volt felelős.

Legyen szabad ezek után felvetnünk a kérdést, vajjon ugyanezt vallják-e a merényletben vádolt szerb államférfiak is, mert a vitát az ő beismerő vallomásuk indította meg.

De hogyanha ezt a merényletet akár Szerbia kormányférfiai, akár boszniai szerbek kezdeményezték és követték el, és ezzel oly lavinát indítottak meg, mely feltartóztatlan erővel váltotta ki a világháborút: akkor hogyan lehetett ennek a világháborúnak oka és eredője a magyarországi szerbek elnyomása, kikkel a magyarság zavartalanul jó viszonyban élt?

Mert bennünket első sorban ellenségeinknek ez a logikátlansága érdekel.

⁴⁸ *Seton-Watson* először Dimitrievios kivégzése ellen tiltakozott (The new Europe. London 1918. aug. 22. sz.), mire a szerb kormány nevében *Protics Szioján* válaszolt (A Serbian protest. U. ott 1918. szept. 26. sz.). A vád felvetése után Amerikában nyilatkozott a kérdésről: The murder at Sarajevo. Foreign Affairs. III. kötet. New-York 1925. 489. 1., The Sarajevo murder. The Times. London, 1925. ápr. 3. sz. (v. ö. még Morning Post. London. 1925. ápr. 8—15. sz.). — *Delbrück* /7.: Die Bekehrung Seton-Watsons. Die Kriegsschuldfrage. III. kötet. Berlin 1925. 185. 1. Die vergeblichen Rechtfertigungsversuche des ehemaligen serbischen Unterrichtsministers Ljuba Jowanowitsch, U. ott 269. 1. *Jovanovics Ljuba*: Deklaration. Neues Wiener Tagblatt 1924. jun. 28. sz., Das Attentat von Sarajewo und die Belgrader Aussenpolitik (Politika. Belgrad. 1925. márc. 22. sz.) u. ott 213. 1 *Wegerer A.*: Jowanowitschs Rechtfertigungsversuch, Berliner Tageblatt 1925. ápr. 7. sz., *Wendel H.*: Das Attentat von Sarajewo, eine historisch-kritische Untersuchung, Arbeiter-Zeitung, 1925. jul. 6. és köv. sz., *Barbagallo C.*: Il mistero de Sarajevo. La Sera. Milano 1925. aug. 6. sz.

VII,

A magyar királyi kormány Tisza István gróf vezetése alatt egész súlyával ellene szegült a háborúnak.

Azzal teljesen tisztában volt, amit egyébként az ellenséges kormányok sem vontak kétségbe, hogy Szerbiát a szerajevói merénylet előkészítéseért és végrehajtásáért súlyos felelősség terheli; azt a gondolatot azonban, hogy Szerbia megbüntetésére Ausztria-Magyarország egymagában vállalkozik, a leghatározottabban elutasította.

Ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy a háború előzményeinek közel egész anyagát ismerjük és hogy ebből az anyagból a magyar kormány eljárását pontosan meg tudjuk állapítani.

Tisza István gróf a merénylet napján, 1914. június 28-án, geszti birtokán tartózkodott és csak június 30-án jutott Bécsben a király elé, hogy Ferencz Józsefnek a magyar kormány részvétét tolmácsolhassa. Csak akkor értesült arról, hogy Berchtold grófi közös külügyminiszter már előzőleg a német nagykövetségen járt és hogy Szerbia ellen oly fellépés terveztetik, melynek következményei Magyarországot sem hagyják érintetlenül.⁴⁹ Tisza gróf nem elégedett meg azzal, hogy ez ellen Berchtold gróf előtt személyesen óvást emelt, hanem július 1-én hosszabb emlékiratban figyelmeztette a királyt arra, hogy e terveknek a magyar kormány nevében ellent kell mondania.⁵⁰ Ugyanazt tette különben július 2-án von Tschurschky német nagykövet is;⁵¹ tehát Berchtold gróf július 2-án tervével együtt elszigeteltnek volt minősíthető.

A második kísérlet Szerbia megfenyítésére abban a levélben

⁴⁹ Von Tschirsky jelentése. Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 10—11. i.

⁵⁰ „Ich habe Grafen Berchtold gegenüber kein Hehl daraus gemacht, dass ich dies für eiem verhängnisvollen Fehler halten und die Verantwortung keineswegs teilen würde. Erstens haben wir bisher keine genügende Anhaltspunkte, um Serbien verantwortlich machen zu können und trotz etwaiger befriedigender Erklärungen der serbischen Regierung einen Krieg mit diesem Staate zu provozieren. Wir würden den denkbar schlechtesten locus standi haben, würden von der ganzen Welt als die Friedensstörer dastehen und einen grossen Krieg unter den ungünstigsten Umständen anfachen” (Österreichisches Rotbuch I. Wien 1919. 16—18. l.).

⁵¹ Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 9—11. sz.

keresendő, melyet Berchtold gróf még július 2-án Ferencz József nevében Vilmos német császárhoz megfogalmazott,⁵² és melynek másolatát Tisza grófnak is megküldötte. Mielőtt a magyar kormány válasza megérkezett, a levél július 4-én Hoyos gróf útján már Berlinbe küldetett, hol az július 5-én a német császárnak adatott át, ki a kérést magáévá tette.⁵³ Csak ekkor érkezett Bécsbe Tisza gróf távirata, melyben a súlyos kitételek elhagyása iránt tett javaslatot.⁵⁴

Így ült össze július 7-én Berchtold gróf elnöklete alatt az első közös minisztertanács, melyen Berchtold gróf most már a két császár állásfoglalását vette alapul és a Szerbia elleni katonai eljárást javasolta.⁵⁵ Tisza gróf azonban a magyar kormány nevében egymagában is ellenszegült a javaslatnak és kijelentette, hogy a javasolt fellépéshez hozzájárulni sohasem fog.⁵⁶

⁵² A levél tartalmának lényege a következő szavakban foglaltatott: „Das Bestreben meiner Regierung muss in Hinkunft auf die Isolierung und/ Verkleinerung Serbiens. . . geachtet sein. . . unserer Ländern den Frieden zu sichern ... wird ... nur dann möglich sein, wenn Serbien . . . ails politischer Machtfaktor am Balkan ausgeschaltet wird... an eine Versöhnung des Gegensatzes, welcher Serbien von uns trennt, nicht mehr zu denken ist, und... die erhaltende Friedenspolitik aller europäischen Monarchen bedroht sein wird, solange dieser Herd von verbrecherischer Agitation von Belgrad ungestraft fortlebt” (Österreichisches Rotbuch. I. kötet.. Wien 1919, 6. I. Deutsche dokumente. I. kötet. Berlin 1922, 19—30. 1.),

⁵³ Szögyény-Marich gróf berlini osztrák-magyar nagykövet 237. sz.. szám jeles távirata. Közölve Österreichisches Rotbuch. I, kötet. Wien 1919. 21—23. 1.

⁵⁴ A távirat kelt Budapest, 1914. július 5. d. e. 11 ó. 50 p. „Allerhöchstes Handschreiben an deutschen Kaiser: Um Berlin nicht Kopfschen zu machen, rate ich dringend, im vorletzten Alinea anstatt „als politischer Machtfaktor am Balkan ausgeschaltet wird”, zu sagen „genötigt wird seine aggressive Tätigkeit aufzugeben” und im letzten Alinea die worte: „dass an eine Versöhnung des Gegensatzes, welcher Serbien von uns trennt, nicht mehr zu denken ist”, und wie auch das Wort „ungestraft” wegzulassen” (*Gooss Roderich: Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges.* Wien 1914. 29. 1.).

⁵⁵ „Die logische Folge wäre unsere Gegnern zuvorzukommen durch eine rechtzeitige Abrechnung mit Serbien.” A jegyzőkönyvet közli az Österreichisches Rotbuch. I. Wien 1919. 25—38. 1.

⁵⁶ „würde. . . einem überraschenden Angriff auf Serbien ohne vorhergehende diplomatische Aktion, wie dies beabsichtigt zu sein scheine und bedauerlichweise auch in Berlin durch der Grafen Hoyos besprochen wurde,, niemals zustimmen” (u. ott).

A magyar kormány tehát másodszor is a háború ellen foglalt állást, bár ezzel az állásfoglalásával teljesen magára maradt.⁵⁷ Július 8-án Tisza gróf újból a királyhoz fordult és kijelentette, hogy az esetleges háború felelősségében osztozni nem akar,⁵⁸ és bár Berchtold gróf még aznap értesítette őt a német császár elhatározásáról,⁵⁹ a július 9-én megtartott magyar minisztertanács a miniszterelnök eljárását egyhangúlag magáévá tette.⁶⁰

Ellenséges oldalról felvetik azt, hogy Tisza gróf a következő napokban álláspontját feladva maga is alávetette magát a többségi akaratnak és így Magyarország szintén a háború mellett foglalt állási

Mi ezt készséggel magunkévá tesszük, mert az a tényeknek mindenben megfelel, de két mentőöket találunk, melyeket ellenségeinknek is figyelembe kell venniük. Az egyik az, hogy Tisza

⁵⁷ Kirobatin tábornak közös hadügyminiszter nyilatkozata. Pester Lloyd 1923. okt. 31. sz.

⁵⁸ „die Absicht gereift, einen Krieg mit Serbien zu provoziern, um mit diesem Erzfeinde der Monarchie endgültig abzurechnen... Ich war nicht in der Lage diesem Plane im vollen Umfrage zuzustimmen ... nach peinlich gewissenhafter Überlegung die Verantwortung für die in Vorschlag gebrachte militärische Aggression gegen Serbien nicht mittragen” (österreichisches Rotbuch, I. kötet. Wien 1919. 39—40. 1.).

⁵⁹ „soeben verläset mich Tschirsky, der mir mitteilte, ein Telegramm aus Berlin erhalten zu haben, wonach sein kaiserlicher Herr ihn beauftragt hier mit allem Nachdruck zu erklären, dass man in Berlin eine Aktion der Monarchie gegen Serbien erwarte und dass in Deutschland nicht verstanden würde, wenn wir die gegebene Gelegenheit vorübergehen Hessen, ohne einen Schlag zu führen... Aus den weiteren Äusserungen des Botschafter könnte ich ersehen, dass man in Deutschland ein Transigieren unsererseits mit Serbien als Schwähebekenntniss auslegen würde, was nicht ohne Rückwirkung auf unsere Stellung im Dreibunde und die künftige Politik Deutschlands bleiben könnte. Vorstehende Ausführungen Tschirskys scheinen mir von solcher Tragweite, dass sie eventuell auch von Einfluss auf deine Schlussfassungen sein könnten” (Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 46. 1.).

⁶⁰ „A miniszter elnök úr jelentést tesz a külügyi helyzetről a szerajevói merénylet folytán tervben vett intézkedésekről. Ismerteti azt a legalázatosabb jelentést, amelyet e tárgyban Ő Felségéhez intézett. — A minisztertanács a miniszterelnök úr által előadottakat helyeslőleg tudomásul veszi, álláspontjához hozzájárul és felhatalmazza, hogy a magyar minisztériumot az 1867 : XII. t. c. — §-a értelmében megillető befolyást az általa jelzett elvi alapon és irányban érvényesítse.” — Eredetije a m. kir. miniszterelnökség irattárában. Budapest.

gróf tiltakozása technikailag sem volt sokáig fenntartható. Erre vonatkozólag felhozzák ugyan, hogy akkor helyéről távoznia kellett volna, ezt azonban azzal cáfolhatjuk meg, hogy ily súlyos időkből a felelősséggel járó helyről távoznia egyrészt könnyelműség lett volna, másrészt pedig Tisza gróf jellemével sem fért össze. A másik és még ennél is súlyosabb mentőök Oroszországnak az osztrák-szerb ellentétbe való fegyveres beavatkozása volt, mely Magyarországot létkérdés elé állította. Kétségtelen, hogy azok után a titkos megállapodások után, melyek 1911 óta Magyarország feldarabolását sürgették, és azok után az értesülések után, melyek Oroszország katonai felvonulását engedték sejteni, Magyarország csak a cári Oroszország támadásával szemben, a katonai védekezés alapján foglalhatott állást.

Magyarország fegyveres megtámadásakor Tisza gróf semmi esetben sem állhatott a támadó cári Oroszország oldala mellé.

Ezek voltak azok az indokok, melyek alapján Tisza István gróf az 1914. július 14-dikén megtartott második közös minisztertanácsban előbbi álláspontját feladva, maga is a többséghez csatlakozott, de ugyanakkor kikötötte azt, hogy a monarchia Szerbia területéből semmit sem fog annektálni.⁶¹ Elhatározását megindokolta, hogy *a)* Oroszországnak 1911 óta következetesen folytatott és most fegyveres útra átment támadása elől kitérni nem lehetett, *b)* hogy az orosz támadás elleni védekezésben Magyarországnak az orosz támadástól szintén fenyegetett Ausztria és Németország oldalán volt a helye, mi a július 5-diki császári levélváltás után egyébként is oly súlyos esett számi-

⁶¹ „ersucht. . . , die Anwesenden, den Beschluss zu fassen von dem er die Zustimmung der königl, ungarischen Regierung zur ganzen Aktion abhängig machen müsse. Der Ministerrat hätte nämlich noch einstimmig auszusprechen, dass mit der Aktion gegen Serbien keine Eroberungspläne für die Monarchie verknüpft seien und dass dieselbe bis auf militärischen Gründen gebotenen Grenzberechtigungen kein Stück von Serbien für uns annektieren wollen. Er müsse unbedingt darauf bestehen, dass ein solcher einstimmiger Beschluss gefasst werde.“ A közös minisztertanács erre hosszabb vita után a következőképpen határozott: „Der gemeinsame Ministerrat beschliesst auf Antrag des königl, ungarischen Ministerpräsidenten, dass sofort bei Beginn des Krieges den fremden Mächten erklärt wird, dass die Monarchie keinen Eroberungskrieg führt und nicht die Einverleibung des Königreiches beabsichtigt“ (Österreichisches Rotbuch. I. kötet. Wien 1919.. 62—67. 1.).

tásba, hogy ezt Tisza gróf később a német kormánynak is tudomására hozta.⁶²

Ha tehát bebizonyítottak látjuk azt, hogy a cári orosz kormány Magyarországot megtámadni és megsemmisíteni készült, akkor Magyarországnak következképpen védekeznie kellett. Ezt az álláspontját a július 23-dikán megtartott magyar minisztertanács egyhangúlag magáévá tette,⁶³ mert az önvédelem feladását az ezeréves állami létről való lemondásnak tekintette.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy ugyanazon a napon, 1914 július 14-dikén, mikor Tisza gróf a többség álláspontját magáévá tette, de az annexió gondolatának elvetésével, az európai háború veszedelmét elhárító tárgyalások előtt is szabad utat nyitott, Szaszonov orosz külügyminiszter aznap szétküldött körtáviratában kijelentette, hogy „amennyiben Pétervárott bármily természetű mérséklő akció kezdeményeztetnék, azt előre vissza fogja utasítani.”⁶⁴

Oroszország tehát 1911 óta folytatott politikájának egyenes következményeként nyílt és fegyveres támadásba ment át és e támadással szemben az egyetlen állásfoglalás a nyílt és fegyveres védekezés maradt.

Azt mondhatná valaki, hogy ez a nyílt és fegyveres védekezés csupán Tisza István gróf álláspontja volt, kit az ellenséges irodalom a háború felidézésével vádolt meg; az állásfoglalást azonban egyetemleges állásfoglalásnak kell tekintenünk, mert ugyanakkor az ellenzék, mely Tisza gróf ellen a belügyi kérdésekben oly hatalmas és zárt egységet alkotott, egy hajszálnyira sem tért el a magyar királyi kormány lefektetett álláspontjától.

Legyen szabad ebben a tekintetben azon parlamenti beszédre hivatkozni, melyet Andrassy Gyula gróf 1914. július 24-dikén tartott, és legyen szabad leközoelnünk itt néhány részletét annak az emlékiratnak, melyben Apponyi Albert gróf 1914. szeptember-

⁶² 1914. nov. 5. Tisza István gróf Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellárhoz. Gróf Tisza István összes munkái. IV. sorozat. II. kötet. Budapest 1924. 267. 1.

⁶³ Eredetije a m. kár. miniszterelnökség irattárában, Budapest.

⁶⁴ „Szaszonov ártasz külügyminiszter körtávirata, 1914, július 14.: „s il s'agit d'une action modératrice quelconque à Saint Petersburg, nous la déclinons à l'avance” (*Marchand R. id, m. II. kötet. Paris 1923. 279. 1.*)

ben Rooseveltt Tivadar előtt a magyar álláspont tisztaságát oly mesteri módon bebizonyította.

Ha volt Magyarországon valaki, aki a nemzetközi béke érdekében munkálkodott, akkor Apponyi gróf, kit sok idegen állam ezért szeretett volna magáénak vallani, úgy is mint a békegondolatnak világszerte tisztelt képviselője és úgy is mint a háborús felelősséget magára vállaló Tisza-kormány ellenzéke, mindenesetre a legilletékesebb volt arra, hogy esetleges háborús törekvésekkel szemben aggályait leszegezze, vagy azokat legalább is sejteni engedje. Az a nagy politikai múlt, mely már akkor mögötte állott; az a fontos és egyre fényesebb szerep, melyet éppen a nemzetközi mozgalmakban és az interparlamentáris unió konferenciáin betöltött; azok az előkelő és Magyarországra nézve igen értékes összeköttetések, melyekkel éppen a nyugati, tehát a monarchiával háborús viszonylatba került nemzetek politikai körében rendelkezett: mind lehetetlenné tették azt, hogy ha Tisza gróf kormányának a háború kifejlődésében takarni vagy titkolni valója lett volna; vagy ha Magyarország előző kormányainak politikája bármily mértékben sejteni engedte volna, hogy az ellenséges erők felvonultatása e politikának esetleges hibáival csak némi okozati összefüggésben állott volna: nem lettek volna oly finoman halvány bűnök és hibák, melyeket az államférfiú pártatlanságának és fedhetlenségének mintaképéből nem az önlélkiismeretnek tiltakozását vagy legalább is fájdalmas megnyilatkozását váltották volna ki.

Az a körülmény, hogy Apponyi gróf, a békemozgalmak világszerte kimagasló alakja egy pillanatig sem habozott csatasorba állni és leszegezni Magyarország ártatlanságát, még abban a küzdelemben is a legnagyobb morális erők egyikét képezi, melyet a magyar nemzet a trianoni békeszerződésbe iktatott háborús felelősség igaztalan vádja ellen folytatni kénytelen. A vád értéktelenségét viszont mi sem mutatja semmi jobban, minthogy az nem a békegondolatnak tisztult levegőjében, hanem véres háborúban és egy nemzet eltiprásának érdekében született meg.

Apponyi gróf szerint a konfliktus közvetlen oka Szerbiának Bosznia-Hercegovina megszerzésére irányuló törekvése és a monarchia délszláv alattvalói között folytatott féktelen izgatása, felbérelt ügynökeinek merényletei és Ferenc Ferdinánd meg-

gyilkolása volt. Ha ennek következtében Ausztria-Magyarország Szerbia örökös támadásai ellen fegyverrel volt kénytelen védekezni, úgy a világháborúért való felelősség viszont a Szerbia mögött álló cári Oroszországra nehezedik,

Apponyi Albert gróf tehát voltaképpen a háborúhoz csatlakozni kénytelen magyar kormány eljárásának indoklását adta meg azzal, hogy már 1914 nyarán az orosz támadás veszedelmében kereste és találta meg ez eljárás igazi okát. Mert az a hatalom, amely a támadó Szerbiát védelmébe vette, a cári Oroszország volt. „Ezt tette Oroszország, ő a főbűnös; az általa folytatott politikai eljárás az igazi forrása e rettentő vérontásnak, mely az egész világot előnteni készül... A legfőbb háborús izgató Oroszország, az emberiséget megsértő ezen háborúnak bűne tehát első sorban öreá hull vissza...”

„Az orosz kormány hadüzenetében egy nagyhatalom ellen egy kis ország pártjára kelt védőnek lovagias szerepét akarja magára öltetni. Megteheti ezt azok előtt, akik a tényeket nem ismerik, ez azonban a valóságban alig egyéb egy átlátszó *bluff-nél*, mert Ausztria-Magyarország ugyanakkor, amidőn a szerbek megfenyítésére kellett vonulnia, világos szavakban jelentette ki, hogy csupán a saját nyugalomához szükséges garanciák megszerzését akarta, melyeket Szerbia neki megadni vonakodott; de azon országnak sem függetlenségét, sem pedig területi épségét tartósan érinteni nem akarja, A jogos önvédelem aktusa tehát nem lépte át a jogászok által megalkotott ezen jogszabályt: *cum moderamine inculpatae tutelae*. A területi annexiónak vagy Szerbia mint nemzet függetlensége minden megsértésének gondolata előre ki volt zárva.”

„Azon ünnepélyes kijelentések, melyeket a legkorrektebb szavakkal oly nagyhatalom tett, melynél a szavak és tettek mindenkor összhangban voltak, minden okot kizárt a beavatkozásra. Szerbiának sem volt szüksége tehát védelmezőre, mert nemzeti integritását Ausztria-Magyarország és tiszteletreméltó uralkodójának becsületszava garantálták, Oroszország ennek ellenére közbelépett ... és mialatt II. Vilmos közvetítését kérte, ugyanakkor számos hadseregeinek mozgósításához fogott: egyébként szavai sem hagyták kétségtelenül valódi szándékait. Szerbia ügyét magáévá tette: az kétségbevonhatatlan dolog.”

„Lássuk most, mit jelent az a valóságban. Miért avatkozott be Oroszország? Azért, hogy Szerbiát megvédelmezze? Azon ünnepélyes kötelező nyilatkozat után, melyet Ausztria- Magyarország szabadon tett, Szerbiának, mint nemzetnek, a védelemre semmi szüksége nem volt. Monarchiánk koercív akciójának (mindig habozom, hogy azt *háborúnak* nyilvánítsam) nem volt célja megsérteni Szerbia területi és nemzeti sértetlenségét; az kizárólag azon összeesküvések és merényletek ellen irányult, melyeket ezen ország kormányának tudtával szerveztek és elkövettek. Ennek következtében Oroszország beavatkozásának valódi oka ez utóbbiaknak biztosítása és semmiképen „a kis állam védelme” volt, mire az nem szorult rá. Oroszország nem akarta, hogy Szerbia korrekt magatartást tanúsítson, sem pedig azt, hogy monarchiánknak loyális szomszédja legyen. Ellenkezőleg, a beavatkozás megtéetett e háborúban azért, hogy az Ausztria-Magyarország ellen szőtt összeesküvések és gyilkos merényletek zavartalanul tovább folytathassák út jókat. Oroszország ebben érdekelve van és ezért dobta mérlegre egész katonai erejét. Ezek a rosszindulatú ténykedések politikájának részét alkotják. Céljuk az, hogy monarchiánkat állandó nyugtalanságban, erkölcsi zavarban és gazdasági nehézségekben tartásák egész addig, amíg egy halálos ütessel eltüntethető lesz, hogy helyet adjon egy új politikai alkotásnak, melyet a cár legutóbb nyíltan proklamált: az összes szlávok uniójának orosz uralom alatt.”

„Az álarc lehullott tehát: Szerbia csupán előretolt őrszem és Oroszország az, mely ezt a kevésbé felelős kis népet előretaszította. Ő az, ki szuggerálta és alátámasztotta mindazokat a titkos ravaszságokat, melyek Ausztria-Magyarországot végül is arra kényszerítették, hogy rendkívüli eszközökkel biztosítsa nyugalma és óvja meg méltóságát. A moszkovita fenyegetések teljesen le vannak leplezve és az emberi lelkiismeret törvényszéke előtt egyedül ők felelősek a jelen háború borzalmaiért, amint ők azok a krónikus nyugtalanságért, mely hosszú idő óta Európa erőit sorvasztja. Egyszer végezni kell a moszkovita terrorttal, hogy a kontinensnek végre valóságos nyugalma legyen.”⁶⁵

⁶⁵ Apponyi Albert gróf személyes közlése.

VII.

Apponyi Albert gróf látnoki erővel vetette a nyugati kormányok elé az orosz veszedelmet, melynek célja Magyarország feldarabolása és az orosz hatalomnak Középeurópa és a Balkán fölött való megerősödése volt és szavait a napfényre került források fényesen igazolták.

A Magyarország felelősségére vonatkozó kutatásban az *a posteriori* érvek valóban még az elmondottaknál is fontosabbakká lettek az által, hogy a cári orosz hatalom a háború fűriáinak felszabadítása után minden erejével Ausztria-Magyarországra vetette magát, melynek darabjait apró szövetségeseinek ígérte oda, neoszláv ügynökei pedig a monarchia romjain felépített szláv-orosz politikai konstrukciót igyekezett nyugati szövetségeseinél népszerűsíteni.

Ennek a politikai konstrukciónak a körvonalait oly pontosan megadták a francia Denis Ernő és az angol Seton Watson propagandakönyvei, hogy az általok 1915-ben megrajzolt határok kilométernyi pontossággal átmentek a békeszerződés cikkelyeibe.

Annál fontosabb ez, mert az orosz hatalom bukása után a döntő vezetés a nyugati hatalmakat illette meg, amelyekkel tehát az Oroszországtól végrehajtandó programot egészen újból kellett elfogadtatniuk ; elfogadtatni annak ellenére, hogy azok Ausztria-Magyarország létezéséhez hozzászórtak, azt politikai szükségletnek tartották és a szláv terhek vállalásától idegenkedtek.

Az átcsoportosítást egyedül az tette lehetővé, hogy a nyugati államférfiak előtt Középeurópa terra incognita volt, a neoszláv ügynökök és nyugati barátaik pedig a szövetséges előjogaival élve, kereszülvitték azt, hogy a nyugati államférfiak a neoszláv programot magokra erőltetni hagyták.

Ezért kellett Ausztria-Magyarországot a háború bűnös felidézésében az első helyre tenni és ezért lett a bűnösök között a legbűnösebb az orosz hatalom temérdek szuronyainak oly bátran ellenálló Tisza István gróf, kinek férfias alakja felé most az ellenséges propaganda pergőtüze fordult. A Parisba menekült Benes Edvárd 1917-ben azzal vádolta meg, hogy a közös

minisztertanácson az ő szava döntött a háború mellett,⁶⁶ és ez a vád mindaddig érezte romboló hatását, amíg a minisztertanács jegyzőkönyvéből ki nem derült, hogy a háború ellen nyilatkozni egyedül Tisza grófnak volt erkölcsi bátorsága. Seton-Watson már egy évvel azelőtt bizonyította, hogy a háborút Budapest indította meg⁶⁷ és ezzel igazolta térképvizslatát, melyen a román határt Gesztnél rajzolta meg. Take Jonescu szerint a felelősség valóban Tisza vállaira nehezedett, de miután Tisza főfő szótlán férfiassággal szenvedte el a reádobott vádak miatt a meggyilkolást, Take Jonescu a véren szerzett zsákmány miatt aggódva nyugtalanul tette hozzá, hogy az ítélet végrehajtván, ne beszéljünk többé a dologról.⁶⁸

A felosztásban érdekelt kormányok azonban tovább folytatták a munkát, mellyel egyoldalú érdekeiket Tisza István gróf holttestén keresztül a nyugati hatalmak mentalitásába vinni és az orosz hatalom romjai alól átmenteni törekedtek.

Meglepetve olvassuk propagandairataikban, hogy Ausztria-Magyarország 1867 óta létező alakulat és hiába keressük a magyar állam ezeréves történetét, nehogy az az aggodalom támadhasson valakiben, hogy a félszázados monarchia megbomlott kereteiből az ezeréves magyar államot épen és sértetlenül emelje ki.

Meglepetve olvassuk azt, hogy van ugyan egy magyar nemzet, de az csupán a kunok és jászok törzséből áll és a Tisza két partján él; a tudatlan embereknek honorálniuk kellett azt

⁶⁶ „When the Crown Concil in July 1914 decided on the declaration of war against Serbia, it was Tisza and the Magyar nobles who gave the decisive vote” (*Benes E.: Bohemia's case for Independence. London 1917. 43—44. 1.*).

⁶⁷ „It is no exaggeration to say — and cannot be repeated too often — that the Great War is as emphatically a Magyar War as it is a German War. In August 1914 two currents, met the one from Berlin, the other from Budapest, over the postrate body of Vienna, and it may safely be maintained that without Budapest the necessary circuit could not have been established” (*Seton-Watson R. W.: German, Slav and Magyar. London 1916.*).

⁶⁸ „Le comte Tisza ... C'est lui qui est l'auteur principal du déclanchement de la guerre. C'est Tisza qui a provoqué le carnage universel. Il a payé de sa vie le crime qu'il a commis. La châtement étant complet, l'acte d'accusation est clos” (*Take Jonescu: Souvenirs. Paris 1919.*).

a javaslatot, hogy amíg ez ázsiai hordák barbár keze alól a nemzetiségeket felszabadították, e félvad emberek részére észak-amerikai mintára rezervációik alakíttassanak.

A nyugati hatalmak vezető államférfiai közül senki sem tudta, hogy a magyarellenes propaganda szóvivői nem voltak magyarországi emberek, tehát a magyarországi lakosság nevében nem is tehettek javaslatot.

Azt mondhatná valaki, hogy talán a szóhoz nem jutó elnyomottak szóvivői voltak, de közelebbi vizsgálat bárkit meggyőződhet arról, hogy propagandájukról a lakosságnak sem volt tudomása és hogy azok a területek, melyeket elszakítottak, a bekebelező államok kormányai alatt a béke tűzhelyei helyett éppen a lakosság elkeseredése miatt a békétlenség tűzfészkeivé lettek.

A háborús felelősség tehát ezeknek az ügynököknek és megbízójuknak, a cári Oroszországnak vállaira nehezedik: Magyarország bűnössége a felosztás igazolása végett találtatott ki és nyert helyet a trianoni békeszerződésben.

Ha e háborús bűnösség elmélete a szláv-orosz ügynököktől meghódított nyugati mentalitásban a tények ismerete és kellő megvilágítása útján megdöntetik: akkor a trianoni békeszerződés egyetlen erkölcsi alapját elveszítette.

Ezért fontos Magyarországra nézve a háborús felelősség kutatása.